

Les primeres normes generals de traducció de la Fundació Bernat Metge

Montserrat Franquesa Gòdia
 Universitat Autònoma de Barcelona
 Facultat de Traducció i d'Interpretació
 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
 mfranqu1@xtec.net

Resum

L'any 1923 la col·lecció de la Fundació Bernat Metge publicava el primer volum dels clàssics grecs i llatins en versió bilingüe. Acabava de néixer un dels projectes editorials catalans de més abast de tots els temps perquè preveia la traducció i publicació de tota la literatura clàssica en tres-cents volums i en deu anys. Francesc Cambó endegà l'empresa i Joan Estelrich li presentà un projecte, perfectament elaborat i estudiat, i que responia a una bona part de l'ideal de cultura noucentista. S'aspirava a produir allò que altres cultures europees ja tenien assimilada i que Catalunya encara havia de tenir. *El projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins en català* d'Estelrich quedà enllestit a finals de 1921. Inspirat en el model francès de l'associació Guillaume Budé, comportà també l'elaboració d'unes primeres *Normes generals* d'edició i traducció, un document que detallava el pla general de la col·lecció, els criteris per a l'edició del text antic, els criteris ortogràfics, les normes de traducció i les tipogràfiques. En aquest article fem una primera anàlisi de les *Normes generals* que havien de regir la col·lecció, tot resseguint-ne atentament el contingut. Queda clar que Joan Estelrich es basà en el document normatiu de la Budé, però també hi afegí alguns aspectes per iniciativa pròpia i n'incorporà d'altres, suggerits per Lluís Segalà.

Paraules clau: traducció clàssics grecs i llatins, Fundació Bernat Metge, normes de traducció, criteris d'edició, associació Guillaume Budé.

Abstract

In 1923 the collection of the Fundació Bernat Metge (Bernat Metge Foundation) published the first volume of the Greek and Latin classics in a bilingual version. The most daring Catalan publishing project of all times had just been born and it planned translating and publishing all the classics in three hundred volumes in only ten years. Francesc Cambó organised the Fundació and Joan Estelrich presented a project, perfectly elaborated and studied, that followed the *noucentista* cultural ideal. It aspired to produce what other European cultures had already assimilated and Catalonia still felt wanting. Estelrich's project for the edition of the Greek and Latin classics in Catalan was completed at the end of 1921. Inspired by the French model of the Guillaume Budé association, it also outlined some general rules on edition and translation. The document also suggested a general collection plan, criteria for the edition of the ancient texts, orthographic criteria, as well as translation and typographical rules. We examine its contents and find agreement with the French normative document on which Joan

Estelrich had based his criteria, but we also find evidence of his own initiative as well as other aspects suggested by Lluís Segalà.

Key words: Greek and Latin classics in Catalan, Bernat Metge Foundation, rules of translation, edition criteria, Guillaume Budé Association.

L'any 1928, en el marc d'una polèmica que havia encetat l'edició del volum de Catul sobre la supressió d'alguns fragments del text antic i de la traducció, la Fundació Bernat Metge publicà un article a *La Veu de Catalunya* en què aclaria els criteris aplicats. Començava així:

Més d'un any abans de sortir el primer volum, la F. B. M. redactà unes normes per als seus col·laboradors, en part incloses dins el seu manifest-programa, en part inèdites, per tractar-se d'aspectes interiors i tècnics. Aquestes normes foren aprovades pel primer cos de revisors.¹

Aquesta és una de les poques proves explícites que demostra que, més d'un any abans de l'aparició del primer volum de la col·lecció, el *De natura* de Lucreci el 1923, es redactaren unes primeres normes generals de traducció per poder ser lliurades als col·laboradors de la Fundació. Joan Estelrich, que a instàncies de Francesc Cambó havia enllestit entre els anys 1919 i 1920 el *Projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins en català*, es preocupà també de deixar establerts uns criteris d'edició que per Nadal de 1921 ja es trobaven a disposició dels futurs traductors. En aquell *Projecte*, en parlar de l'«obra preliminar a fer», ja havia expressat que calia la «Redacció d'un esborrany de normes per a l'establiment de textos i per a les traduccions». Així mateix, en l'escrit programàtic de l'any 1922, Estelrich dedicava un breu apartat a les «Normes de la Fundació», redactades amb l'objectiu d'«orientar i unificar la tasca dels diversos col·laboradors, a les quals el nostre cos de revisors ha donat unànimement llur conformitat».

S'ha conservat un únic exemplar mecanografiat d'aquestes «Normes generals» per a la *Col·lecció d'autors grecs i llatins*, un veritable document normatiu d'ús intern que fins ara ens era desconegut. Basat en l'anterior *Projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins en català*, es descriu el pla de les edicions i el general de cada volum, es refereixen obres de consulta, s'especifica com ha de ser la introducció i comentari general als volums, quines han de ser les normes per a l'adopció del text, les de traducció i les tipogràfiques.

De bon començament queda en evidència que es desenvolupa un guió anterior, perquè Estelrich es refereix a «el nostre primer projecte». Un projecte que començaria per dues col·leccions, la grega i la llatina, per continuar més endavant amb dues més, una sobre literatura d'Orient i l'altra sobre literatures modernes. La idea que proposa Joan Estelrich, així com el fil conductor de tot el

1. «Una declaració de la Fundació Bernat Metge», *La Veu de Catalunya* (7 novembre 1928), p. 4.

document, es correspon exactament amb el model francès. Juntament amb l'edició de grecs i llatins, a França, la societat de *Les-Belles-Lettres* també es proposava d'emprendre noves col·leccions especialitzades: «La Société songe également à des collections destinées aux spécialistes; patrologie, collection de textes byzantins, etc.»². Feia pocs mesos que havia inaugurat una *Collection d'Études Anciennes* amb la publicació d'una *Histoire de la littérature latine chrétienne*, però la prioritat eren les obres cabdals dels clàssics: «La première collection à entreprendre était donc une collection générale des chefs-d'oeuvre des littératures grecque et latine»³. El pla per a l'edició catalana també es preveia així, com llegim al document. És evident que Estelrich agafà la idea de Paul Mazon, que havia escrit:

A côté de cette première collection il en est prévu une autre, où seront publiés les textes qui ne rentreront pas dans le cadre de la première, ouvrages de second ordre ou d'un caractère purement technique. Si Platon doit paraître tout entier dans la première collection, Aristote n'y sera représenté que par quelques-uns de ses traités les plus importants, comme la *Poétique*, la *Politique*, la *Rhétorique*, la *Morale*, la *Constitution d'Athènes*: ses ouvrages scientifiques paraîtront dans la collection complémentaire.⁴

La Budé decidí publicar comentaris en volums separats però dins de la mateixa col·lecció: «Les commentaires paraîtront dans des volumes à part. Ils pourront présenter des formes diverses, toujours adaptées au caractère particulier de l'auteur qu'ils interprètent». En canvi, no seria així en la catalana, una qüestió que Estelrich considerava «encara impossible a Catalunya», aspecte que més tard reproduirà exactament en comentar els possibles complements a l'obra de la Fundació: «Les traduccions poètiques, com els comentaris extensos o els estudis filològics detallats, no entren, per ara, en el nostre pla. Aquestes publicacions les deixem com una perspectiva de l'esdevenidor, avui encara impossible a Catalunya».⁵

A semblança de la col·lecció Budé, i tal com preveia el primer *Projet*, els volums catalans havien de contenir una introducció o comentari general de 10 a 40 pàgines, exposició o resum en una o dues pàgines (la notícia preliminar), la traducció catalana davant del text, índex general i apèndix o glossari, depenent dels casos. El capítol segon detalla aquest «pla general de cada volum», on destaquem la col·locació del text traduït a l'esquerra del lector, com a la col·lecció Budé. En les dues entrevistes que aparegueren a la premsa el mes de març de l'any 1922, Joan Estelrich mantenia la posició de «a la dreta, el text original, amb notes brevíssimes de les variants decisives; davant per davant a l'esquerra, la traducció cata-

2. Mazon, Paul. «L'Association Guillaume Budé». *Le Flambeau, revue des Questions Politiques et Littéraires*, 12 (desembre 1921), p. 7.

3. *Ibidem*, p. 6.

4. *Ibidem*, p. 7.

5. *Fundació Bernat Metge. Una col·lecció catalana dels clàssics grecs i llatins*. Barcelona: Editorial Catalana, 1922, p. 12.

lana», tant a *La Veu*⁶, com a *La Publicidad*⁷. En l'escrit programàtic de l'any 1922 es descriuen els tipus dels volums de la mateixa manera, però amb un canvi. El text català finalment anirà a la dreta i la versió original a l'esquerra, per distingir la col·lecció catalana de la Budé i donar més importància a la traducció.

El capítol dedicat a la introducció i al comentari preliminar és breu i precís. Es demana al col·laborador una introducció històrica, literària i gramatical general, gens especialitzada, que sigui «un comentari breu», sense ser «excessivament escrupolós». Les orientacions es basen en la voluntat d'editar una col·lecció dels clàssics a l'abast de tothom i, per tant, de lectura fàcil. Destaquem el final del capítol, amb una nota de tres línies i subratllada, que dona llibertat de criteri al col·laborador, tot i les normes. Es tracta de la mateixa indicació que trobem al text normatiu de la Guillaume Budé: «Beaucoup des suggestions ici formulées ont un caractère facultatif; le but poursuivi a été de prévoir le plus possible et non de tout commander».⁸

Les instruccions dedicades a l'adopció del text són molt elaborades si les comparem amb el primer *Projet*, en el qual només s'havia apuntat que no es farien edicions sàvies ni crítica filològica, sinó que caldria «donar un text, a base dels ja publicats, tenint en compte totes les adquisicions de la ciència filològica». En les *Normes* s'analitza l'estat de la qüestió i quines són les edicions corrents. Des dels primers temps de la Renaixença s'havien emprat edicions amb inexactituds. Calia emprendre una veritable crítica textual, estudiar i comparar manuscrits per donar bones versions. Aquesta tasca d'alta filologia, impossible de dur a Catalunya, es podia trobar en les més recents col·leccions europees, perquè el treball dels filòlegs de l'època postlachmanniana ja es trobava publicat en les col·leccions de referència. Per tant, en no poder fer crítica textual, a Catalunya «ens és precís acudir, per adoptar un text, a les millors edicions conegudes», «discernir les bones edicions», per saber quina resultarà «l'edició arquetípica», la millor:

Les edicions de més confiança són aquelles —escasses— basades en un manuscrit que hagi conservat la més pura tradició; les més netes d'aqueixes interpolacions explicatives que de bell antuvi se són introduïdes en quasi tots els autors; les que porten el text més concís, més mascle⁹, més veí de la mà de l'autor, més conforme al seu geni.

És a dir, l'edició que presenti el text més segur, menys vacil·lant, serà l'arquetípica per a la traducció. Només caldrà seguir-la, «sempre que ens doni un sentit acceptable», i només en cas necessari s'aplicarà l'*emendatio*. Però, què passa quan no existeix una edició prou vàlida, una de clarament millor, superior a les

6. Capdevila, Carles. «Esdeveniment editorial. Els clàssics grecs i llatins en català». *La Veu de Catalunya* (30 març 1922), p. 6.

7. Pla, Josep. «Una gran empresa cultural. Van a ser traducidos al catalán todos los clásicos griegos y latinos». *La Publicidad* (14 març 1922), p. 1.

8. *Règles et recommandations générales pour l'établissement des éditions Guillaume Budé*. [París?], [1919?], p. 1.

9. Cal interpretar la referència a la masculinitat com a sinònim de ferm, segur, precís, amb poques variants.

altres? En aquest cas s'exercirà inevitablement la crítica, perquè es prendran decisions, però en un sentit clar, el de l'eliminació. Recordem que el *Projecte* de la col·lecció Bernat Metge no es proposava fer, en principi, edicions crítiques, però sí edicions reeixides. Tanmateix, a l'hora de la veritat, per a establir un text cal una mínima tasca de tria a partir dels aparats crítics de diverses edicions, i per a la qual el col·laborador ha d'estar preparat. Es tracta d'una comesa difícil, per això les *Normes* insisteixen, una vegada més, en l'aspecte de la feina crítica, que ha de quedar reduïda al mínim, com també les variants, i recórrer en cas de dubte al *Manual* de Louis Havet. En canvi, a França, la Guillaume Budé s'havia proposat fet veritable crítica textual; segons les recomanacions, calia treballar a partir de manuscrits:

Le texte

2. Pour que l'édition se suffise à elle-même, le texte sera établi en fonction directe de la tradition manuscrite et non sur la base d'une édition antérieure.
3. Il reposera sur l'ensemble des mss. qui peuvent avoir une autorité, et non, comme dans certaines éditions étrangères, sur un mss. arbitrairement isolé des autres, ce ms. fût-il le meilleur.¹⁰

L'apartat dedicat a les conjectures i restitucions també és extens, i l'orientació és clara. En el cas que resulti impossible restituir algun passatge, cal decidir-se per una conjectura que tingui «explicació plausible» i que «restableixi el sentit» conforme a l'estil de l'autor. El col·laborador no pot suplir llacunes i, en cas de dubte, també ha d'acudir al *Manual* de Louis Havet, el qual dedica una secció completa a la crítica de conjectures i correccions.

Pel que fa a la qüestió de les correccions, el document de les *Normes* reconeix que són inherents als textos i recomana molta prevenció. No es preveïen notes de cap tipus. Segons el primer *Projecte* d'Estelrich, la col·lecció pretenia posar a l'abast de tothom les obres dels clàssics, no s'adreçava a especialistes, i per això s'havia de prescindir de notes erudites. L'any 1922 Estelrich dedicà un apartat del programa a remarcar el caràcter popular de la col·lecció, que havia de suscitar un interès general. Considerava que els clàssics calia «posseir-los materialment i per això l'edició popular esdevé absolutament imprescindible», calia oferir-los «en forma assequible»¹¹. Ara, en aquest punt de les *Normes*, a tomb de la necessitat de reduir al màxim les notes, especifica a quin tipus de públic va dirigida la col·lecció: a estudiants. Arribar als alumnes era un objectiu que mai no es va complir, perquè ja des del primer volum, la Bernat Metge s'allunyà del propòsit d'esdevenir una col·lecció a l'abast, a causa de les condicions formals i materials. El resultat va ser el d'uns volums que aspiraven clarament a l'alta competència filològica, fruit d'una empresa que responia en bona part a les necessitats polítiques i socials del país. Tampoc el mercat no va ser mai ben bé el dels estudiants, ni tan sols els universitaris. Per les condicions de subscripció o el preu de cost dels

10. *Règles et recommandations générales pour l'établissement des éditions Guillaume Budé. Op. cit.*, p. 1.

11. *Fundació Bernat Metge. Op. cit.*, p. 8.

exemplars, la col·lecció es va dirigir inevitablement a una capa social molt determinada. Podem afirmar que el públic final no es va correspondre amb el del primer projecte, malgrat la insistència de les *Normes*.

Encara pel que fa a l'establiment del text, s'hi afegeix el paper de la traducció. Un breu apartat postula que, segons el sentit, cal optar per una variant o altra: «la traducció ha d'ajudar a fixar el text adoptat. De la interpretació provenen, a vegades, *emendacions* evidents». Una prova més que l'objectiu de la col·lecció no era proporcionar bones edicions, sinó bones traduccions.

Els apartats referents a l'ortografia, primer a la grega i després a la llatina, tenen un caràcter molt general i remetent als manuals de Louis Havet. Pel que fa a la grega, «aconsella, en resum que s'adoptin les normes generals del grec clàssic i les de cada dialecte en els textos dialectals i s'apunta exactament el mateix que al manual de l'associació francesa: «On n'a guère l'occasion de s'occuper de l'orthographe que dans les textes dialectaux (...) même en grec classique, pourtant, on a soin de distinguer σύβ après syl-labe brève et ξύβ après syllabe allongée. Il peut être bon de distinguer de même, selon la prosodie, α ί ε ί et ά ε ί, π ο ι ω et π ο ω». ¹²

Tot seguit, la normativa catalana exposa la problemàtica de l'ortografia grega, a causa de la gran diferència entre el grec dels manuscrits i el de les inscripcions dels autors àtics. S'aconseja la solució de Croiset, que es decanta «per donar més valor als manuscrits» i « cercar una mena de compromís, de *juste milieu* entre la restitució impossible del primer original i la transcripció pura i senzilla dels manuscrits conservats», un consell no gaire objectiu. Segons aquest apartat, «no és possible establir cap norma editorial» perquè «ni tenim competència, ni l'estat de la ciència filològica en aquest punt, (...) permet generalitzar unes normes ortogràfiques pels textos grecs». Únicament caldrà «conèixer bé la gramàtica del grec clàssic i la del dialecte d'un autor determinat». Per això se citen les principals gramàtiques i obres molt recents, l'*Aperçu d'une histoire de la langue grecque* (Meillet, 1921) i *D'Homère à nos jours* (Pernot, 1921), ambdues d'aquell mateix any.

Pel que fa a l'ortografia llatina, fou el mateix Estelrich qui redactà les primeres regles de fixació, algunes de les quals trobem transcrites en el document normatiu. També es recomanen manuals francesos, però en qualsevol cas l'ortografia llatina ja estava més establerta que la grega.

El capítol sobre les normes de traducció constitueix l'eix central del document i és el més extens. Subdividit en vint apartats, planteja des d'un bon principi quina ha de ser la preparació del traductor, en el sentit que ha de conèixer la llengua del text i «totes les circumstàncies en les quals el text fou escrit». També es desenvolupa la problemàtica de la fidelitat al text, clau en totes les reflexions entorn de la traducció al llarg de la història i no exempta de contradiccions. ¹³ L'apartat «Com cal traduir» exposa els dos sistemes de traducció, quan es «calca el text, mot per mot, o bé es procura reproduir la fisonomia més aviat que els mots». Les *Normes* d'Estelrich es decanten per una solució intermèdia: «Un terme mig que tingui de la

12. *Règles et recommandations générales pour l'établissement des éditions Guillaume Budé, Op. cit.*, p. 4.

13. Vegeu: Amparo Hurtado Albir. *Traducción y traductología*. Madrid: Cátedra, 2001, p. 202 i s.

primera l'exactitud, i de la segona, la forma i el gust literari». En aquest punt, Lluís Segalà, aleshores catedràtic a la Universitat de Barcelona, a qui Joan Estelrich demanà opinió sobre el projecte d'edició dels clàssics, expressà el seu desacord amb la teoria de les *Normes*:

Tampoc me sembla admissible que una traducció hagi d'ésser un terme mig entre la literal i la literària, talment com si aquestes dues modalitats s'exclouessin recíprocament. Una traducció literal no vol dir el mot per mot, que moltes vegades fora impossible o infidel (...). La traducció literal vol dir, doncs, que se'ns doni el sentit sense ampliacions ni amputacions, en el mateix sentit de l'autor, amb una interpretació ajustada i respectuosa com si aquell text fos una revelació divina i la seva alteració el més horrible sacrilegi. Feta així, la traducció literal no solament no defuig el caràcter literari, sinó que fins i tot el pressuposa.¹⁴

L'apartat sobre la traducció fou redactat a partir dels nou articles dedicats pròpiament a la traducció a les regles generals de la Guillaume Budé,¹⁵ amb l'ampliació dels punts que fan referència directa al català.

En primer lloc, s'exposa l'objecte de les traduccions: «han de servir per facilitar la intel·ligència del text antic», frase que Estelrich repetirà en l'escrit del 1922¹⁶ i que es correspon justament amb el primer punt de la versió francesa: «106. La traduction doit être conçue comme devant faciliter l'intelligence du texte, en constituant, sous forme sommaire, une sorte de commentaire suivi». La traducció, segons les *Normes*, «ha de constituir, en forma sumària, una mena de comentari seguit». Una manera molt francesa d'entendre la traducció, de la validesa de la qual Lluís Segalà dubtà ben aviat:

Es diu que la traducció ha d'ésser una mena de comentari seguit, entre literal i literària, viva, elegant, etc. Crec una mica perillosa la frase de que la traducció ha d'ésser un *comentari seguit*, puix sembla voler expressar que s'admeten les interpretacions perifràstiques, quan en la resta de les Normes s'accepta la veritable doctrina de que la traducció ha d'ésser objectiva i que la personalitat del traductor s'ha de fondre tant com sia possible en la del autor. L'ideal fora que la traducció, com un bon mirall ens mostrés l'autor sense la més petita deformació.¹⁷

Sens dubte, Estelrich es basà en les regles de l'associació francesa: «107. Dans certains textes, il pourra y avoir lieu d'ajouter (en italique) des mots explicatifs»,

14. Segalà, Lluís. *Breus observacions sobre el projecte d'una col·lecció d'autors grecs i llatins dirigida per D. Joan Estelrich*. Manuscrit. Biblioteca de Catalunya. Fons Joan Estelrich. Capsa 1. En la targeta adjunta llegim: «Distingit i benivolgut amic Sr. Estelrich: tinc el gust de retornar-li el seu magnífic projecte de les edicions dels clàssics —pel qual li trameto la més cordial enhorabona—, l'edició de la Iliada que se'm demana i unes breus observacions que m'ha suggerit la lectura de les Normes i que no he tingut temps de fer copiar a màquina. Prengui'm la bona voluntat. Cordialment seu, Lluís Segalà i Estalella, 21 març 1922».

15. *Règles et recommandations générales pour l'établissement des éditions Guillaume Budé*. Op. cit., p. 12.

16. *Fundació Bernat Metge*. Op. cit., p. 11.

17. Segalà, Lluís. Op. cit.

correspon al punt «7. Indications explicatives: En certs textos poden afegir-se en itàlic mots explicatius»; el «108. Le traducteur s'efforcera de rendre les termes antiques par leurs équivalents dans la vie contemporaine», és en català «per un mot antic (...) cal anar amb compte a cercar la significació més ajustada al mot català d'avui».

En l'apartat referit a l'estil, es recomana respectar en l'autor «el moviment de la seva frase, el seu caràcter, el seu to: tot el que pertany al domini de l'art i del gust», versió literal de l'article francès: «109. La traduction d'un texte non technique doit aussi être conçue comme se suffisant à elle-même; on y évitera toute apparence de mot à mot explicatif, on y respectera le mouvement de la phrase, le caractère du style, le ton, et tout ce qui est du domaine de l'art et du goût». Sobre l'ordre dels mots, llegíem en francès: «110. Dans la mesure du possible, le traducteur conservera l'ordre antique des mots, sauf à modifier la construction», paraules idèntiques a les *Normes*.

Els punts següents amplien els conceptes de claredat i exactitud, el primer lligat a la interpretació i el segon a la fidelitat, al mateix temps es demana exactitud. La normativa francesa és més concreta: «111. D'une façon plus générale, et pour mieux atteindre la fidélité vraie, le traducteur sacrifiera délibérément la grammaire au style». Però cal conservar altres aspectes, com les repeticions: «113. On ne craindra pas de répéter un mot français, quand le texte répète un mot latin ou grec. Dans un développement suivi, en particulier, on aura grand soin de respecter les répétitions systématiques», expressat de la mateixa manera en la versió catalana. Un darrer punt és taxatiu en la versió Budé: «114. Les obscénités intraduisibles seront remplacées par des points», que en el primer *Projet*e va quedar traduït literalment. En canvi, ara l'opció és una altra, els punts suspensius cal evitar-los: «les obscenitats directament intraduïbles, es donaran amb sinònims que no resultin grollers, o bé amb circumloquis i eufemismes».

Pel que fa a les normes tipogràfiques, es detallen en primer lloc les condicions generals de la col·lecció, i també el format de les edicions, tal com preveia el primer projecte de Joan Estelrich. «El tipus de lletra pel grec pot ésser el que emprà la tipografia de l'Avenç en la edició de Menandre del Sr. Nicolau d'Olwer, o bé el que utilitza actualment l'Association Guillaume Budé», opció que resultà l'escol·lida. Pel llatí «convé un tipus com el de la col·lecció "Scrittori d'Italia" de l'editor Laterza». La referència a la col·lecció italiana ja apareixia en el primer projecte d'Estelrich.

El segon punt, sobre la disposició del text, estableix que la introducció i el comentari preliminar portin numeració en xifres romanes. Tot seguit, se segueixen una vegada més les regles de la Budé: «115. Chaque page de la traduction recevra le même numéro que la page de texte correspondante» i «116. Les alinéas de la traduction seront les mêmes que les alinéas du texte. Les numéros des chapitres et autres divisions importantes du texte seront répétés dans la traduction», calcats en la versió catalana. A diferència de les regles franceses, les *Normes* especifiquen els diferents cossos de lletra.

El tercer apartat especifica la tipografia per als diàlegs i drames, traduït directament del reglament francès:

Dialogues et drames

6. Chaque réplique sera mise à la ligne.
7. Sur la même ligne sera placé le nom de l'interlocuteur, en capitales petites ou grandes.
8. Dans un texte dramatique, si un vers contient plusieurs répliques, les commencements en seront alignés de plus en plus à droite, de façon que l'unité du vers reste nettement apparente.
9. Pour éviter de couper une réplique ou de marquer insuffisamment l'unité du vers (...) on pourra abrégé le nom d'interlocuteur (...).
10. En cas de nécessité, le typographe dépassera la justification. Au cas où aucun moyen ne dispenserait de couper en deux un vers (ou une réplique), l'éditeur veillera à placer la coupure à la séparation des hémistiches, et le second hémistiche sera collé à la marge de droite.¹⁸

En referència als versos, les normes de la Budé especifiquen en cinc apartats la qüestió de la numeració, però que en català quedaren abreujades en un sol paràgraf. Per a la subdivisió de la prosa es repeteix la mateixa tendència a la concentració. Quatre articles ben detallats del reglament francès van quedar reduïts a un de sol, el qual es correspon amb el darrer article del text francès, «19. Cette division se fera à l'intérieur d'une division prééxitante, (...) de deux divisions prééxitantes, on choisira la plus courte».¹⁹

L'apartat sobre la puntuació també es va resumir del text francès. Així, per exemple, la primera indicació, «en els nostres textos, les comes o vírgules s'hi posaran sobriament», correspon al francès «On sera sobre de virgules». També es demana, en ambdós casos, sobrietat pels signes d'exclamació. Les normes sobre la parataxi i les citacions queden reduïdes en la normativa catalana. En canvi, els articles sobre els signes crítics que trobem en la versió francesa, no apareixen en les *Normes*, per la senzilla raó que «no essent crítics les nostres edicions, es suprimiran en el text els signes crítics».

Sobre els títols, un únic article ens dona la norma, idèntic al francès: «100. Les livres, chants, chapitres, paragraphes, actes, scènes, contenus dans chaque page seront annoncés par un titre courant».²⁰

El penúltim apartat és referit a les notes, que han d'indicar les variants del text, seguit del darrer punt, el desè, sobre índex i vocabularis. «Els caràcters romans serviran sols per designar volums i s'empraran només en la numeració dels comentaris introductius». Una vegada més, s'adoptà de manera abreujada la normativa de la Guillaume Budé, que és més extensa:

Les renvois et index

103. Rien n'est plus fatigant à consulter qu'une série des renvois du type usuel, I. II, 3; III, 4 (...). On aura avantage, tout ou moins dans les index, à employer des

18. *Règles et recommandations générales pour l'établissement des éditions Guillaume Budé. Op. cit.*, p. 1 i 2.

19. *Ibidem*, p. 3.

20. *Ibidem*, p. 11.

chiffres arabes séparés par des virgules collées, en libellant chaque renvoi sans souci des autres et sous forme intégrale: 1,2,3; 1,3,4 (...) ce système économise un peu de place, en même temps qu'il repose beaucoup l'oeil et l'esprit.

104. Dans les renvois, et surtout dans les index, on fera bien de n'employer les chiffres romains que pour désigner des volumes.

L'últim capítol de les *Normes generals* és dedicat a la «Revisió final». Estableix que els volums seran sotmesos a una correcció definitiva del text i de la traducció, per tal d'oferir la traducció més perfecta, precisa i rigorosa.

Adjunt al document normatiu, el Fons Joan Estelrich ha conservat un full sobre l'aparell crític que amplia l'escàs espai que ocupava a les *Normes*. Es tracta d'elaborar un «aparell negatiu», és a dir, rebutjar les discrepàncies dels manuscrits dolents i deixar constància només de les dels bons. Tampoc no han d'anotar-se les variants o correccions ortogràfiques. En l'apartat de l'establiment del text, aquesta versió sobre l'aparat crític no hi apareix, segurament per la raó ja exposada: no es pretenia fer edicions crítiques, la revisió era editar bones versions. Les observacions de Lluís Segalà també incidiren sobre aquest aspecte, i proposaven, a més, la difusió del text sol:

Utilització dels textos grecs i llatins. Així com la col·lecció editarà separadament les traduccions, podria fer-ho també amb els textos grecs i llatins per a que servissin de llibre escolar. Aquests textos, si assolien el grau de perfecció que fan suposar les Normes establertes, es vendrien no solament a Catalunya sinó a tot arreu del món civilitzat, i per a donar-los-hi un caràcter internacional, podrien tenir les portades en llatí, com les de les col·leccions de Teubner, Oxford, etc.²¹

L'edició del text antic sol es va preveure en tots els casos, encara que ben aviat deixà de publicar-se. Joan Estelrich incorporà la idea de Lluís Segalà al pla general de les publicacions. El dia 14 de març de 1922 havia anunciat a *La Publicidad* que «en los volúmenes publicaremos el texto griego o latino y al lado la traducción catalana. La traducción separada del texto, será también editada aparte»,²² sense cap referència al text sol. Quinze dies després, atenent als suggeriments de Segalà, afirmava:

També s'editarà la traducció separadament del text, i possiblement també el text tot sol, per a l'ús de professors i alumnes de totes les universitats hispano-americanes, obligats a servir-se a l'aula d'edicions angleses, franceses o alemanyes. Això és capitalíssim. Actualment aquesta empresa editorial donarà per primera vegada als països hispànics una edició completa d'Homer, en el text original. Això constitueix una nova prova de la capitalitat editorial de Barcelona.²³

Una altra aportació de Lluís Segalà versava sobre la «documentació per mitjà d'il·lustracions arqueològiques». Atès que no es preveien notes explicatives, Segalà

21. Segalà, Lluís. *Op. cit.*, p. 5.

22. Pla, José. *Op. cit.*, p. 1.

23. Capdevila, Carles. *Op. cit.*

proposava representacions gràfiques per tal d'il·lustrar el text i l'ambient de l'obra. Així el llibre «tindrà valor no solament pels filòlegs i pels literats, sinó també pels artistes i fins i tot per tota classe de persones, que perfeccionaran el seu punt amb la contemplació de la sobrietat i puresa de línies de l'art hel·lènic». Afegí una extensa bibliografia, però la idea no prosperà. Segalà va apuntar també obres no esmentades en el pla de les Normes, però que calia incloure en la col·lecció: «algunes obres interessantíssimes dels primers temps del Cristianisme, de l'època bizantina i del període contemporani», com himnaris de l'església grega, patrologia i una selecció de contes o de novel·les curtes de literatura contemporània. També hi aportà bibliografia complementària. Finalment, confiava en l'èxit de l'empresa i en Joan Estelrich, «benemèrit de les nostres lletres, qui s'ha emprés la colossal obra de publicar en son idioma original i en català tots les clàssics grecs i llatins, està perfectament orientat i editarà segurament una col·lecció superior en tots els conceptes a les que avui gaudeixen de fama mundial».²⁴ No s'equivocava de gaire: els més de tres-cents volums actuals de la Bernat Metge, encara que desiguals, configuren l'únic corpus de textos clàssics en edició bilingüe que podem comparar amb les altres col·leccions europees.

24. Segalà, Lluís. *Op. cit.*, p. 12.